

GYVIEJI ARCHYVAI

Dainavos apygardos partizanai

Vokiečių okupacijos metais miškingose mūsų valsčiaus apylinkėse organizavosi raudonieji partizanai. Jie plėšikavo ir siaubė gyventojus. Jauni kaimo vyrai savo iniciatyva naktimis eidavo sargybą kaimų teritorijose. Buvo ir susidūrimų, nors to raudonieji vengė, tačiau, priversti bado, norom nenorom puldavo kaimo gyventojus. Taigi mūsų krašto jaunimui, nepabuvusiam fronte, teko rizikuoti gyvybe ir uostyti paraką. Padėtis susikomplicavo, kai 1944 metų rugsėjo pradžioje buvo paskelbtas iki 35 m. amžiaus vyrų šaukimas į Raudonąją armiją. Į svetimą kariuomenę jaunuoliai išeiti neskubėjo, pradžioje pradėjo šaudyti besislapstančiuosius. Visų žvilgsniai nukrypo į asmenis, tarnavusius nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Atsargos puskarininkiai ėmėsi organizacinio darbo, kvietė su ginklu rankose ginti savo teises. Mūsų apylinkėse partizaninio judėjimo pradinukai buvo Druckūnų kaimo gyventojas Jonas Jakubavičius-Rugys, perlojiškis Adolfas Baublys-Merkys, iš Geidukonių kaimo Feliksas Daugirdas-Šarūnas ir varėniškiai Juozas Kaziulionis-Klevas, Stasys Valickas-Trenksmas, taip pat kiti kariuomenėje tarnavę vyrai.

Ginkluotas partizanų pasipriešinimas čia prasidėjo 1944 metų spalio pradžioje.

1949 metais vasario 16 d. Radviliškio rajono Markučių kaime, Lietuvos partizanų vadų sąskrydyje, Lietuvos teritorija buvo padalinta į devynias karines apygardas – Dzūkų regionas jau anksčiau buvo pavadintas Dainavos apygarda, kurioje veikė dvi Šarūno ir Merkio rinktinės (pastaroji, žuvus pulkininkui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui, buvo pavadinta jo vardu); Merkio rinktinėi priskirti 4 batalionai: Varėnos, Merkinės, Druskininkų ir Marcinkonių

Jakėnų kaime buvo likviduotas pernelyg aktyvus apylinkės pirmininkas, sudeginti kelių aktyvistų namai. Jono Jakubavičiaus-Rugio vadovaujami partizanai granatomis apmėtė apylinkės sekretoriaus Staranavičiaus butą. Vėliau netoli Geidukonių kaimo išlaisvino į Varėnos geležinkelio stotį varomus nuo kariuomenės besislapstančius vyrus. Susirėmimo partizanai nukovė 2 stribus ir vieną rusų kareivį. Kiti apsaugos dalyviai buvo nuginkluoti.

1945 metų pradžioje pradėta jungtis į stambesnius kovinius vienetus, didesnėmis pajėgomis puldinėti apylinkių centrus. Balandžio mėnesį apie 200 partizanų užpuolė Rudnią, sudegino apylinkės vykdomojo komiteto pastatą, išlaisvino suimtuosius. Vasario 7 dieną prie Migūičionių kaimo „Žaibo“, „Rugio“ ir „Vilko“ partizanų būriai susikovė su didelėmis NKVD ir stribių pajėgomis. Buvo nukauti 2 rusų karininkai, daug enkavedistų bei stribių.

1945-1946-ųjų metų žiema partizanams buvo ypač sunki. Pasiskirstę mažomis grupelėmis dienodavo viensė-

džiuose ar skubiai suręstose žieminėse. Didelių nuostolių išvengta, nes partizanai rėmė bemaž kiekvienas kaimo žmogus. Sulaukus 1946 metų pavasario, Dainavos apygardos Varėnos bataliono partizanų būrių vadai Jonas Jakubavičius-Rugys, Adolfas Baublys-Merkys ir Feliksas Daugirdas-Šarūnas išleido įšakymą rinktis į Parūčių mišką prie Glūko ežero. Susirinko apie 300 kovotojų. Dauguma jau buvo uostę parako, dalyvavę Merkinės, Perlojos, Rudnios, prie Migūičionių kaimo ir kitose kautynėse. Atėjo ir naujokų. Kol vadai tarėsi, vyrai, atrėmę alkūnes į kelmus, mėgino rankų stiprumą, ėjo imtynių, šmaikštavo lepindamiesi saulės atokaitoje. Merkio būrio kovotojai perlojiškiai (jų buvo per 100), pasižymėję drąsiais išpuoliais prie „Velnio tilto“ ir kitur, nesivarždami rodė savo pranašumą. Varėniškiai nenorėjo nusileisti, dėl to įvyko lažybos. Varėnos miestelio gyventojas Jonas Oškutis-Briedis pareiškė, kad jis uniformuotas ir su visa ginkluote raitas (Dzūkijoje buvo nemažai partizanų raitelių) žingine perjos gimtąjį Varėnos

miestelį (o jame – gausus stribių lizdas, enkavedistų štabas ir nuolatinė Merkio tilto apsauga).

Pasibaigus vadų pasitarimui, partizanai žygiavo Merkio upės link. Nutarė keltis į šilus ir vasaroti Čepkelių raisto prieigose, sunkiai įžengiamose salose. Kelias ilgas – Marcinkonių, Dubičių, Kabelių kryptimi. Ten jų laukė pulkininkas Juozas Vitkus-Kazimieraitis, sutikęs vadovauti Dzūkijos partizanų junginiams.

Deja, ten pat, šalia Lynežerio kaimo, kiek vėliau jų laukė ir poetas Kostas Kubilinskas, kuris gelbėdamas savo kailį pasirinko niekingą išdavystę. Štai du skirtingi inteligentijos atstovai. Juozas Vitkus žinojo, kas jo laukia pasilikus tėvynėje. Kai jam buvo pasiūlyta emigruoti, jis nesvyruodamas pasirinko partizano kelią – kovos už tėvynės laisvę ir nepriklausomybę kelią. Dauguma inteligentų tapo pasyviais stebėtojais, dar daugiau pasitraukė į Vakarus, o ką jau kalbėti apie tokius kaip K. Kubilinskas, nebent pasiguosti, kad pastarųjų nedaug buvo. Nedvejodami turime pripažinti, kad ištikimiausi savam

kraštui buvo paprasti kaimo žmonės, ypač jaunimas.

Partizanai kėlėsi per Merkį, o ant dailaus gražiai pabalnoto širmo žirgo kariškai pasipuošęs į miestelį įėjo partizanas. Šiaurinėje miestelio dalyje, prie Varėnos upės užtvankos, buvo karto no fabrikas. Jis tuo metu veikė kaip hidroelektrinė. Čia mechaniku dirbo nagingas kurčėnė Paulius Valickas. Jo sūnus Stasys Valickas-Trenksmas partizanavo Rugio būryje. Jojantį per užtvankos tiltą partizanų pamatė visi elektrinės darbuotojai. Džiaugsmingai nušvito Pauliaus akys, kai pamatė pažįstamą partizaną, laisvą tartum erelį, savo sūnaus draugą. O gal jau laisvė?! Plačiais mostais rodė čia stovėjusiems okupantų pakalikams tartum sakydamas: „Baigėsi jūsų viešpatavimo laikas.“ Kai kuriems piktesniams atlapus pačiupinėjo... Pagarbiai nulenkė galvą partizanas kovos draugo tėvui, pamojavo ranka ir neskubėdamas nuėjo siaura gatvele į miestelio centrą. Nespėjus jam prijoti pagrindinės gatvės, apie netikėtą vizitą sužinojo visas miestelis. Sakoma, kad baimės akys plačios.

Stagiai pasklido gandas, kad miestelis apsuptas partizanų, kad jų pėsčių ir raitų devynios galybės Varėnos miškuose.

Subruzdo stribynas dar nepradėjus svilti padams. „Narsūs“ šaudytojai pro pakelės kryžių smūtkelius, kopyltulpių rūpintojėlius, vilkdami kulksvaidžius, sugarmėjo slėptis į bažnyčią. Taip buvo ir puolant Merkinę, ir kitur. Medinė Varėnos bažnytelė per karą sudegė, tačiau klebono P. Račiūno dėka (už patriotinę veiklą jis kalėjo 10 metų) laikinai išikūrė buvusiuose šaulių namuose. Štai čia ir sugužėjo „narsieji liaudies gynėjai“ su amunicija ir visa „načalstva“. Jie žinojo, kad partizanai į Dievulio namus nešaudo. Vėliau Varėnos žmonės ilgai šaipėsi klausinėdami stribių, kaip jie „narsiai gynėsi nuo vieno partizano“.

Laimingai prajogę ištuštėjusio miestelio gatvėmis pro enkavedistų štabą, stribių būstinę atlapotomis durimis, aplenkęs Merkio tiltą, raitelis pasuko į Antakalnio gatvelę, kur prabėgo vaikystė, kur riogsojo išplėsti gimtieji namai. Daug matė nustebusių pažįstamų, linkčiojo galvą sveikindamasis į dešinę ir į kairę. Kokios mintys pynėsi partizano galvoje, koks jausmas širdyje, vienas Dievas težino. Neilga gatvelė, čia pat ir miškas – partizano namai...

Tęsinsy. Pradžia Nr. 64

Vytautas KAZIULIONIS

2015-ieji – Etnografinių regionų metai

Tautosakos leidiniai

Varėnos viešojoje bibliotekoje parengta spaudinių paroda, supažindinanti su leidiniais, kuriuose publikuojami Varėnos krašto tautosakos pateikėjų kūriniai

Parodoje eksponuojami Varėnos krašto talentingų liaudies dainų pateikėjų ir atlikėjų leidiniai: Anelės Čepukienės „Oi tu kregždėle“ (1973), Rožės Sabaliauskienės „Atbėga elnis devyniaragis“ (1986), Agotės Žuraulienės „Gili gili upelė“ (2005), Petro Zalansko „Čiulba ulba sakalas“ (2008), Marcelės Paulauskienės „Kur tas šaltinėlis, kur aš jauna geriau“ (2008), Juozo Averkos tautosakos ir atsiminimų rinktinė bei atsiminimai apie Juozą Averką „Mūsų dėdė Juozas“ (2010).

Svarbią vietą lietuvių tautosakos lobyne užima Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleistas daugiatis leidinys „Lietuvių liaudies dainynas“. Visuose šio leidinio tomuose rasime daug Varėnos krašto liaudies dainininkų pateiktų dainų. Parodoje parodyti bibliotekoje esantys „Lietuvių liaudies dainyno“ tomai ir trumpa informacija apie šį daugiatis leidinį.

1980 metais pasirodė pirmoji „Lietuvių liaudies dainyno“ knyga „Vaikų dainos“. 1983–2011 metais institutas išleido septynis vestuvinių dainų tomus. Juose

skelbiamos dainos apie vestuvių apeigas ir papročius (bibliotekoje yra 1-5 vestuvinių dainų tomai). 1985-2009 metais buvo išleistos šešios karinių-istorinių dainų knygos. Pirmoji knyga apima XIV – XVIII a. dainas, o paskutinė – šeštoji – skirta partizanų ir apie juos dainoms (bibliotekoje yra du pirmieji karinių-istorinių dainų tomai). Gana ženkli lietuvių liaudies dainų kūrybos sritis yra šeimos dainos. Joms skirtos trys knygos, išleistos 1994 ir 1998 metais. Jose sudėtos dainos apie tėvų namus, šeimos sudarymą, apie vyrą ir žmoną, marčios gyvenimą, skelbiamos dainos artimųjų netekties tema. Bibliotekoje esančiame „Šeimos dainų“ dvitomyje pateikta 190 dainų iš Daržininkų, Čebatorių, Dargužių, Kuršių, Marcinkonių, Perlojos, Valkininkų, Zervynų ir kitų mūsų rajono vietovių. „Lietuvių liaudies dainyno“ dešimtajame tome skelbiamos jaunimo ir meilės dainos. Tai kaimo jaunuomenės gyvenimą atspindinti poezija. Joje raiškiai perteikiamas jauno žmogaus pasaulis – jo aplinka, būsenos, svajonės, siekimai. Dvylikta-

jame „Lietuvių liaudies dainyno“ (antrajame „Darbo dainų“) tome skelbiamos darbo dainos. Jame pateikiamos arimo, šienapjūtės, linų darbų, malimo, verpimo, audimo, skalbimo ir drobių balinimo dainos. Per javapjūtę dainuotam repertuarui skirtas pirmasis „Darbo dainų“ tomas, kuriame skelbiamos dainos, susijusios su javų derliaus nuėmimu: rugiapjūtės, avižapjūtės ir grikių rovimo dainos. Penkioliktąjį „Lietuvių liaudies dainyno“ tomą sudaro gamtinės tematikos dainos. Jose gamtos vaizdai leidžia įtaigiai atskleisti ir žmonių santykius, išgyvenimus. Šešiolikasis „Lietuvių liaudies dainyno“ tomas supažindina su humoristinėmis ir didaktinėmis dainomis apie girtuoklystę. Dauguma dainų yra literatūrinės kilmės, sukurtos XIX a., susijusios su to laikotarpio istorine ir literatūrine situacija – valstiečių blaivybės judėjimu bei lietuvių individualiosios poezijos užuomazgomis. Neįgausia, tačiau ryškia lietuvių dainuojamosios tautosakos dalį sudaro kalendorinių apeigų dainos. Joms skirtas „Lietuvių liaudies dainyno“

dvidešimtas tomas, kuriame skelbiamos advento-Kalėdų dainos. Knygoje dainas pateikė Agota Verseckienė (Kuršių kaimas), Katrina Sidzinauskaitė (Kabeliai), Morta Jovaišienė-Juknevičiūtė (Subartony), Kristė Uzdavinienė (Daržininkai) ir daugelis kitų liaudies dainų atlikėjų. Varėnos rajone užrašytos 158 advento-Kalėdų dainos.

Genovaitės Četkauskaitės sudarytas ir parengtas leidinys „Dzūkų melodijos“ (1981) publikuoja dzūkų krašto 328 liaudies dainas ir smulkiosios tautosakos kūrėlius. Visa medžiaga pateikiama su melodijomis. Išskirti keli pagrindiniai skyriai: Darbo dainos, Kalendorinių apeigų dainos, Vestuvinės dainos, Krikštynų dainos, Vaikų dainos, Šeimos dainos, Vaišių dainos, Karinės-istorinės dainos. Šiame leidinyje gausu dainų, kurias padainavo Varėnos krašto liaudies dainininkai: Anelė Čepukienė-Čenkutė, Petras Zalanskas, Ona Petrušienė-Miškinytė, Mikas Matkevičius, Ona Jauneikienė-Pašukonytė, Juzė Zubkauskienė-Tarailaitė ir kiti.

Rinktinėje „Lingu pilingu balti suoleliai“ (2009), kurioje pristatoma kalendorinių metų dainų įvairovė, sudėti 157 tautosakos kūrinių, dauguma jų – su melodijomis. Kompaktinėje plokštelėje galima pasiklausyti 46 autentiškus garso įrašus, įvairių

tautosakos rinkėjų darytus nuo 1936 iki 2007 m. Knygoje rasime Janinos Pigagaitės iš Perlojos, Teofilės Stakutienės iš Jasauskų kaimo, Antaninos Pigagienės-Makselytės iš Kazimieravo, Pranės Švedienės iš Dubičių ir daugelio kitų mūsų rajono dainininkų pateiktų dainų.

Knygoje „Ežeras ant milžino delno“ (1995) išspausdinti 277 padavimai apie milžinus, nepaprastus akmenis, keliaujančius ežerus, piliakalnius, nugrimzdusius

miestus, dvarus, bažnyčias, nuskenčiusius varpus, vietoves ir jų vardus. Leidinyje rasime padavimus apie laumės akmenį, akmeniu pavirtusią nuotaką, Glėbo ežerą, ežerus brolius, panelę Kaniavėlę ir kitus padavimus, užrašytus įvairiose Varėnos rajono vietovėse.

Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja